חנוכה

א. איתא במס' שבת [1]: מאי חנוכה שכשנכנסו יוונים להיכל טמאו כל ה־שמנים שבהיכל וכשגברו מלכות בית חשמונאי ונצחום בדקו ולא מצאו אלא פך אחד של שמן שהי' חתום בחותמו של כהן גדול ולא הי' בו להדליק אלא יום אחד, נעשה בו נס והדליקו ממנו שמונה ימים. לשנה אחרת קבעום ועשאום ימים טובים בהלל והודאה.

וכתב הטור [2] [בשם הר"מ מרוטנ־בורק ז"ל] "שריבוי הסעודות שמרבים בהם הן סעודות הרשות, שלא קבעום אלא להלל ולהודות ולא למשתה ושמחה". אבל הרמב"ם [3] כתב וז"ל: "התקינו חכמים שבאותו הדור שיהיו שמונת ימים האלו שתחלתן כ"ה בכסלו ימי שמחה והלל". וכתב המהרש"ל [4], שלדעת הרמב"ם — "אותן סעודות שעושים בימי חנוכה . . . הם סעודות מצוה".

ולכאורה תמוה: הרי בגמרא אמרו "קבעום . . . בהלל והודאה", וברמב"ם כותב שהם (גם) "ימי שמחה" [5]?

ב. עוד שינוי ברמב"ם ממש"כ בגמרא:

במס' שבת שם: "מאי חנוכה . . . ולא מצאו אלא פך אחד של שמן . . . נעשה בו נס והדליקו ממנו ח' ימים, לשנה אחרת קבעום כו'". והיינו, שימי חנוכה קבעום על הנס דפך השמן ולא על הנס דנצחון המלחמה;

ואילו הרמב"ם [6], מבאר כסיבה וט־עם [7] ל"התקינו חכמים . . . שיהיו שמונת ימים האלו . . . ימי שמחה והלל" — את ישועת ישראל והצלתם מידי היונים, וחזרת המלכות לישראל, ו(אח"כ —) הנס דפך השמן.

---

1) כא, ב.

2) או"ח סתר"ע (ע"פ דפוס פראג וכו'. וכן הועתק גם בב"י). וכן פסק המחבר שם ס"ב.

3) וכ"ה גם במרדכי פסחים סתר"ה — הובא בב"י שם. וראה לקמן ס"ה מה שהובא ממרדכי הארוך.

4) הל' חנוכה פ"ג ה"ב.

5) יש"ש לב"ק פ"ז סל"ז. וראה גם ב"ח או"ח שם, שמדברי הרמב"ם מוכח קצת "דבחנוכה יש לנהוג שמחה ומשתה".

ולכאורה צ"ל, שהלשון "יש לנהוג" קאי א"ומשתה", אבל בנוגע ל"שמחה" הוא חיוב גמור (לדעת הרמב"ם). ולהעיר אשר ברמ"א או"ח שם כ' "שיש קצת מצוה בריבוי הסעודות". ומציין למהר"א מפראג, ובד"מ שם ממהר"א מפראג "קבעו משתה ושמחה".

6) להעיר אשר בפורים דכתיב בהו "ימי משתה ושמחה" צ"ל לדעת הרמב"ם (הל' מגילה פ"ב הט"ו) סעודת בשר (דאין שמחה אלא בבשר. מ"מ שם). וראה נימוקי או"ח סתרצ"ה סק"ב. וצע"ק מ"ש היש"ש שם "אותן סעודות שעושין כו'", ולא כתב שצריך לעשות סעודה (אף שקאי שם לשיטת הרמב"ם).

7) הטעם למ"ש הרמב"ם רק "ימי (שמחה ו)הלל" — ואינו מזכיר "הודאה" — ראה לקמן הערה 19.

8) הל' חנוכה שם הלכה א' וב'.

9) וכלשונו בה"ע: ומפני זה התקינו כו'. ופשוט, שאין לומר שכוונת הרמב"ם ב"ומפני זה" היא רק להנס דפך השמן — כי לפי"ז, כל סיפור המאורע שבה"א מיותר.

ג. ויובן זה בהקדים הקושיא ה־ידועה[10]: הרי „עיקר הנס הי' בנצחון המלחמה רבים ביד מעטים גבורים ביד חלשים כו'", ולמה אמרו בגמרא שימי החנוכה הוקבעו [לא מפני הנס דנצחון המלחמה וישועת ישראל מידי היונים, כי אם] מצד הנס דפך אחד של שמן כו'. דלכאורה „איך[30] עשו מן הטפל עיקר כו'"?

ומצד חומר קושיא זו ס"ל להרמב"ם, שכוונת הגמרא ב„מאי חנוכה" היא לא „על איזה נס קבעוה"[11], כי אם: לתת טעם על מה שקבעוה „בהלל והודאה". והיינו, שגם לולי הנס דפך השמן היו קובעים את יום נצחון ה־מלחמה ליו"ט[12] (יום שמחה[13]); ומה שאמרו „מאי חנוכה . . . פך אחד של שמן כו'", הוא בנוגע להפרט ד„הלל והודאה" — דזה מה ש„קבעום ועשאום יו"ט בהלל והודאה", הוא מצד הנס שהי' בשמן.

וזהו שלאחרי שהרמב"ם מבאר ב־ארוכה את המאורעות דחנוכה, הוא מסיים: „ומפני זה התקינו חכמים . . . ימי שמחה והלל", היינו, שמפני שני סוגי המאורעות והניסים האמורים לעיל התקינו ב' ענינים, — „ימי שמחה" ו„ימי הלל":

„ימי שמחה" — מפני „שהושיעם מידם והצילם . . . וחזרה מלכות ליש־ראל"[14]; ו„ימי הלל" — באו בעיקר[15] מפני הנס שהי' בפך השמן, ש„הדליקו ממנו נרות המערכה שמונה ימים".

ועפ"ז יומתק גם מה שב' מאורעות אלו חלקם הרמב"ם לשתי הלכות [שגם חלוקת ההלכות שברמב"ם היא בדיוק] — להורות, שמב' מאורעות אלו באות שתי הלכות: ממאורע הראשון —

10) אדמו"ר האמצעי בשערי אורה כב, א. וראה גם סהמ"צ להצ"צ ריש מצות נ"ח (עא, א). וראה גם פר"ח או"ח שם: „שאין סברא . . . (ש)עיקר יום הנצחון שנחו מאויביהם . . . שלא יקבעוהו לדורות".

11) כפרש"י שבת שם.

12) להעיר גם מלקו"ת צו (טז, א) ש־מקשה מדוע חנוכה ופורים הן ביום המנוחה ולא ביום שנעשה הנס* — שמזה מוכח, שהקביעות דחנוכה הוא משום הנס דנצחון המלחמה.

13) או אפשר לומר (וראה פר"ח שם), שכוונת הגמרא ב„מאי חנוכה" [אף שגם מצד הנס דנצחון המלחמה (גם לולא הנס דפך השמן) תקנו יו"ט] היא: מפני מה תקנו ח' ימי חנוכה, ועל זה מתרץ „שכשנכנסו יונים להיכל כו' והדליקו ממנו שמונה ימים".

*) מזה מוכח שס"ל לאדה"ז שנצחון המלחמה הי' בכ"ד בכסלו (וכמפורש בש"א וספהמ"צ שבהערה 10 וכשיטת המאירי שבת שם) ודלא כשיטת הרמב"ם הל' חנוכה (פ"ג ה"ב) שבכ"ה בכסלו הי' (ואעפ"כ הוקבע להתחיל נ"ח אור לכ"ה — ראה פר"ח, ברכ"י

14) ומה שהתקינו שמונה ימי שמחה — יש לומר: מכיון שהתקינו הלל גם על נצחון המלחמה (כנאמר ב„ועל הנסים") וצ"ל שמונה ימי הלל (משום הנס דפך השמן. וראה הערה הבאה), התקינו ששמונה ימים אלו — מכיון „שתחלתן (הוא) כ"ה בכסלו", יום ש„גברו ישראל על אויביהם ואבדום" — יהיו גם ימי שמחה.

ועפ"ז יומתק לשון הרמב"ם „שתחלתן כ"ה בכסלו" — דלכאורה הול"ל „מכ"ה בכסלו ואילך" וכיו"ב — כי „שתחלתן (דכל ימים אלו) כ"ה בכסלו" הוא טעם על „שיהיו שמונת ימים האלו . . . ימי שמחה".

15) אף שגם מפני גס המלחמה „קבעו ח' ימי חנוכה אלו להודות ולהלל".

(לשו"ע הל' חנוכה), אור גדול ליומא פ"ז, מ"ד. בנין שלמה על הרמב"ם שם).

הדין ד"ימי שמחה", וממאורע השני — הדין ד"ימי הלל" (והדין ד"מדליקין בהן הגרות כו").

והנה פשיטא שהרמב"ם לא יחדש מעצמו טעם לקביעות ימי חנוכה. ויסודו — מ"ועל הנסים" וממדרז"ל. ואולי הי' לפניו גם מדרש חנוכה — שאז מובן בפשטות מה שכותב כאן כמה פרטים: גזרו גזירות וכו' וכו'.

ד. הטעם לחלוקה זו — שמפני ישועת ישראל והצלתם וכו' התקינו "ימי שמחה"; ואילו מצד הנס דפך השמן באה התקנה ד"ימי הלל":

שמחה ענינה בדברים השייכים להגוף [שאין שמחה אלא בבשר ואין שמחה אלא ביין[16]]; משא"כ ענין ההלל הוא שייך לעבודה שבלב, להנשמה. ולכן:

ישועת ישראל והצלתם מידי היונים, ש"פשטו ידם בממונם כו' ולחצום לחץ גדול", ועד"ז מה "שחזרה מלכות לישראל" — ישועה והצלה הנוגעות (גם) לגוף, משו"ז גם התקנה היא בענין הנוגע לגוף: "ימי שמחה".

משא"כ הנס דפך השמן ש"הדליקו ממנו נרות המערכה[17] כו'" — מכיון שהיא ישועה רוחנית, התקינו[18] בגללה "ימי הלל"[19].

ה. והנה פירוש הנ"ל ב"מאי חנוכה . . . פך אחד של שמן כו'" — שהנס דפך השמן אינו טעם לכל הענין דחנוכה כ"א להפרט דהלל והודאה — מוכרח הוא גם למרדכי (הארוך)[20] וז"ל:

ובמגלת[21] תענית אמרו שקבעום יו"ט משום חנוכת המזבח וכ"כ א"ז וכ"מ במדרש רבתי פרשת בהעלותך, והכא[22] אומר שקבעום יו"ט משום הנס

בממונם וכו' ולחצום לחץ גדול", לכן, כש"הושיעם מידם והצילם", התקינו ימי שמחה.

ויש לומר (וראה גם לקו"ש ח"ה ריש ע' 452), שגם להרמב"ם — מה שפשטו ידם כו' היתה כתוצאה מזה ש"גזרו גזירות . . . ובטלו דתם כו'" (שכתב לפנ"ז). ועפ"ז יומתק, שפלוגתת הטור (לפי ביאור הלבוש) והרמב"ם היא לא פלוגתא במציאות (אם לחצום בגשמיות), כ"א בסברא: אם קובעים שמחה על הצלה מלחץ גופני הבא כתוצאה מגזירה על הדת.

16) סנהדרין קט, א.

17) הוספת הרמב"ם בזה "המערכה" — ראה צפע"נ (להבאון הרגצובי) על הרמב"ם. ועפ"ז היא — רוחניית ביותר.

18) ראה עד"ז בלבוש לאו"ח שם. אלא שבלבוש שם, שגם ישועת ישראל מידי היונים — מכיון ש"לא בקשו מהם אלא . . . להעבירם על דתם . . . לכן לא קבעום אלא להלל ולהודות ולא למשתה ושמחה"; משא"כ לדעת הרמב"ם — מכיון ש"פשטו ידם

19) ע"פ מ"ש בפנים יש לבאר גם מה שהרמב"ם מזכיר רק "הלל" ואינו מזכיר "הודאה". דהנה בפירוש "בהלל ובהודאה" כתב הטור (או"ח סתר"ע) "לומר בהן הלל, ולהודות לומר בו על הניסים בהודאה" — ומכיון שההודאה ד"על הניסים" היא (בעיקר) על הנס דנצחון המלחמה ("מסרת גבורים וכו'"), אין לומר (לדעת הרמב"ם) שכוונת הגמרא ב"הודאה" (שתקנו משום הנס דפך השמן) היא "לומר בו על הניסים". ולכן ס"ל להרמב"ם ש"הלל והודאה" שבש"ס הם ב' פרטים בהלל (וכנאמר בהלל: הללו, הודו). ובמגלת תענית כאן: ומה ראו לגמור בהם את הלל כו' כענין שנאמר ויענו בהלל ובהודות לה' כו'. (והלשון "הלל" שברמב"ם כולל גם הפרט ד"הודאה").

20) הובא בד"מ או"ח שם.

21) פ"ט.

22) בש"ס שבת כא, ב.

(דנרות) [23]. וי"ל דמשו"ז קבעו משתה ושמחה, אבל להודות ולהלל קבעו משום נס.

אלא שלהמרדכי — מה שקבעו משתה ושמחה הוא משום חנוכת המזבח; משא"כ להרמב"ם — מה שהתקינו "ימי שמחה" הוא [24] מפני "שריחם עליהם אלקי אבותינו והושיעם כו'", כנ"ל.

ומכיון שמ"שלשת עמודי ההוראה . . . הרי"ף והרמב"ם והרא"ש ז"ל ושנים מהם (הרי"ף והרא"ש) מסכימים לדעת אחת" ולא הביאו אלא מאי דאיתא בגמרא — פסק הב"י הלכה כמותם, ע"פ מש"כ בהקדמתו להב"י.

(משיחות מוצאי זאת חנוכה וש"פ ויגש, תשל"ד)

---

23) להעיר, שגם במגלת תענית נזכר הנס דפך השמן. ואולי הי' להמרדכי גירסא אחרת במג"ת.

24) אף שהרמב"ם והמרדכי אולי באותה השיטה דחנוכה הם ימי שמחה.